

Odisėjai

Nesibaigiančios emigracijos fone šie žmonės – tarsi odisėjai, po sėkmingai įveiktų žygių irkluojantys prieš srovę atgal į tėvynę. Kas juos įkvėpė iš naujo atrasti Lietuvą? Palikti Vakarus savo karjeros zenite?

Valdas Puteikis

GRĮŽTANTIS MOKSLAS

Filadelfija. Prieš dvidešimt metų mokslininko kūrybinės ir darbo sąlygos Lietuvoje prilygo trečiojo pasaulio šalims. Atkūrus Nepriklausomybę, žvalgytis jaunų specialistų atvykdavo Vakarų profesoriai. Vieno jų, atskridusio iš JAV, pasiūlymas atiteko **Daumantui Matuliui**, nūnai vaistų kūrėjui, kelių dešimčių mokslinių straipsnių autoriui, tarptautinių apdovanojimų laimėtoju biochemikui mokslų daktarui, vienam perspektyviausių ne tik Baltijos šalių, bet ir pasaulio šios srities mokslininkų. Kas yra Vakarų pasaulis, Daumantas pažino dar po ketvirto kurso, kai du mėnesius praleido Osle, ekologijos ir aplinkosaugos stovykloje. Tada iš arti pamatė, kokia galinga Norvegijos energetikos sistema: pavyzdžiui, kaip veikia kalno viduje įrengta hidroelektrinė, kaip statoma poros šimtų metrų aukščio, septynių futbolo stadionų dydžio naftos platforma, išplukdoma į Šiaurės jūrą, koks likimas laukia sunkiaisiais metalais užteršto ežero... Baigęs studijas VU, absolventas žvilgsnį kreipė į Suomiją ir jau intensyviai mokėsi šios šalies kalbos, nes turėjo du tikslus – studijuoti, pamatyti pasaulio, o sykiu – daryti mokslininko karjerą ir už tai gauti vakarietišką atlyginimą. Buvo jau sukūręs šeimą, tačiau galimybių turėti nuosavą kampa kol kas nesišvietė – turėjo su broliu, seserimi ir tėvais išsitękti viename bute... Apie geresnes jauno mokslininko gyvenimo sąlygas Lietuvoje tuomet negalėjai net svajoti – atlyginimas siekė 30 JAV dolerių (vėliau Amerikoje gauta doktoranto stipendija buvo apie tūkstantį). Beje, mokslininkas akcentuoja, kad piniginis motyvas vis dėlto nebuvo lemiantis, nes priešingu atveju iš Amerikos

Su sūnumi Eimantu žiemą Kalifornijoje, Mirties slėnyje, kuris yra 86 m žemiau jūros lygio

jis ir šiandien nebūtų grįžęs (nūnai jo kolegos uždėjęs vis dar yra didesnis, tiesa, jau ne trisdešimt kartų, o gal tik tris ar penkis). Studijuoti Minesotos universitetą Daumantas vyko palikęs žmoną Jurgitą Lietuvoje, nes, patyrusi iš mūsų šalies piliečių gausybę apgavysčių, JAV ambasada vizomis nesišvaistė. Tačiau jį kvietęs profesorius Rexas Eugene'as Lovrienas padarė itin žmogišką gestą: pasirašė dokumentą, kuriuo nelaimės atveju Jurgitai garantuoja iš savo kišenės sumokėti iki dvidešimt tūkstančių dolerių. Tik tokiomis sąlygomis jauna moteris galėjo atvykti pas vyrą. „Pats tokią sumą būčiau sutaupęs tik per dvejus trejus metus.“ Daumanto antroji pusė, iš profesijos biologė ekologė,

Minesotos universitete studijavo ląstelių biologiją ir genetiką ir, gavusi prestižinę vardinę Friedos Marthos Kunze stipendiją, sėkmingai apsigynė daktaro disertaciją. Mokslinę karjerą paskyręs molekulių energijos paieškoms ir jos taikymui kuriant vaistus, biochemikas buvo pakviestas dirbti į kompaniją, kurią nupirko koncernas „Johnson & Johnson“, ir persikėlė gyventi į Filadelfiją. Ir viename, ir kitame Amerikos kraštuose Matulių šeima labai aktyviai reiškėsi lietuvių bendruomenės veikloje, ją būrė ir stiprino, ypač drąsino tuos, kurių seneliai kalbėjo lietuviškai, o jie patys jau nebe. Jurga, nuo jaunumės šokusi tautinius šokius, porą metų vadovavo pačios suburtam ansambliui „Vėjava“ ir atkurtai „Aušrinei“... „Kosmopolitinė akademinė aplinka nenuslopino noro būti lietuviu. Tiesa, laboratorijose mano lietuviškos veiklos niekas nežinojo ir niekam ji nebuvo įdomi, tačiau mūsų laisvalaikis Amerikoje būdavo labai lietuviškas. Minesotoje gimė Eimantas (dabar jam trylika), o Pensilvanijoje Vaigintas (dabar jam devyneri). Abu – JAV piliečiai, o jaunėlis, trejų metų Tautvydas, gimė jau Vilniuje, taip pat mūsų vaiku tapo mano pusseserės, kurios jau netekau, dvylikametė dukra Renata.“ Nors mokslininkas beveik kasmet aplankydavo savo gimtą šalį, išskyrus vieną šešerių metų periodą, tačiau čia jautėsi tarsi atlikdamas kažkokią pareigą ir tarsi dirbdamas svarbų darbą, nes namai, į kuriuos grįžęs krenti į lovą ir jautiesi saugiai, komfor-

Atėjo metas už studijas Lietuvai gražinti skola, patirtimi dalytis su jaunąja biochemikų karta.

apsvarstęs ir įsitikinęs, kad savo krašte galės realizuoti profesinį pašaukimą, o prieš aštuonerius metus gavęs Europos Sąjungos paramą, įkūrė Biotermodinamikos ir vaistų tyrimo laboratoriją Biotechnologijos institute ir dabar vadovauja per tris dešimtims specialistų. Daumantas jau dabar mato, kad su tokia komanda galima nuveikti kur kas daugiau, nei jaučiantis mažu sraigteliu svetur. Būti Amerikos mokslininku ir būti Lietuvos mokslininku – šį tam tikro statuso skirtumą biochemikas patyrė ne sykį, ypač tada, kai vieną jo mokslinį ►

tiškai, buvo Amerikoje.

Vilnius. Aktyvus akcijos gražinti nutekėjusius protus iniciatorius asmeniniu pavyzdžiu įrodė, kad šis procesas įmanomas. Profesinės ambicijos, noras dirbti ne kažkokiai didelei šaliai ir jos megakompanijai, o Lietuvai ir sau po dvylikos metų, praleistų JAV, vis dėlto paimė viršų. Tai nebuvo nai-vaus lietuvių grįžimas namo:

straipsnį akademinis žurnalas atmetė net penkis kartus. Tada suprato, kaip sunku prasibrauti į akademinę elitą, jei esi iš mažos šalies. Kad būtum pastebėtas ir įvertintas, turi vis sublizgėti tarptautinėse konferencijose. Nors... Paradoksas: šiandien jo vadovaujamoje laboratorijoje Vilniuje dirba amerikietis doktorantas iš Misūrio valstijos. Pagaliau jiedu su Jurga visada mąstė labai pilietiškai ir jautė, kad atėjo metas už studijas Lietuvai gražinti skolą, patirtimi dalytis su jaunąja biochemikų karta. Jau gyvendamas Lietuvoje ir aktyviai stebėdamas mūsų realijas (lietuvų nenoras turėti savo atominę elektrinę, diskusijos dėl skalūninių dujų ar genetiškai modifikuotų organizmų), Daumantas nuolat patiria tam tikrą šoką, net nepalyginamą su tuo teigiamu sukrėtimu, kurį jis, *homo sovieticus*, išgyveno pirmosiomis dienomis Amerikoje. Dalis neiniciatyvios, inertiškos visuomenės mokslininkui primena, tarsi jis būtų grįžęs į sovietinę praeitį, kai žmonės buvo tildomi, kai individo idėja būdavo pasmerkama ar net už ją teisiama. „Apsisprendęs grįžti, nė akimirką nepagalvojau ir nestabdžiau savęs, kad parvykstu vis dar į skurdžią šalį. Net ir po dvejų metų apsilankęs savo sename „kišeniniame“ bute su koridoriumi, taip negalvojau, tik tada jau stebėjau si, kaip apskritai žmonės tokiose dėžutėse gali gyventi, – taip ir norėjosi ranka sienas pastumti, kad oro ir šviesos daugiau būtų. Labiau iš pusiausvyros vedė valdžios svarstymai dėl dvigubų mokesčių: bijojau, kad už visus dvylika metų teks atseikėti dar ir Lietuvos valstybei, – panašiai buvo gąsdinami ir NBA žaidžiantys mūsų krepšininkai. Parvykę pirmaisiais metais turėjome tiek entuziazmo padaryti savo kraštui ką nors labai gero ir socialiai svarbaus, kad mes, gera dešimtis sugrįžėlių, susibūrėme į bendruomenę ir nusprendėme surinkti šiukšles Gedimino pilies ir Kalnų parko teritorijoje: sukrovėme per trisdešimt maišų, o po metų jų susstatėme keliskart mažiau. Tai buvo kažkas panašaus, tik mažesnio rezonanso, į tai, ką šiandien skelbia šauni akcija „Darom“. Amerika išmokė ir įpratino elgtis pagal įstatymus: neįsivaizduoju, kaip galima policininkui duoti kyšį, jei pažeidei Kelių eismo taisykles. Esu ne kartą sustabdytas ir visada mokėjau oficialias baudas. O frazė: „Et, jei čia būtų Amerika...“ – mintyse ištariu tik tada, kai suezina buitiniai rūpesčiai ar idėją užkerta biurokratiniai slenksčiai.“